

М.І. ХАРЛАМОВ, канд. іст. наук, НУЦЗУ, Харків

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УСРР У 1918–1919 РОКАХ

У статті розглядаються деякі важливі питання передумов формування радянської системи пожежної безпеки в Україні у 1918-1919 роках. Досліджуються також окремі аспекти державного регулювання та контролю за профілактикою та мірами боротьби з вогнем в РСФРР у 1918-1919 роках.

Ключові слова: пожежна безпека, пожежні дружини, протипожежні заходи, профілактика

В статье рассматриваются некоторые важные вопросы предпосылок формирования советской системы пожарной безопасности в Украине в 1918-1919 годах. Исследуются также отдельные аспекты государственного регулирования и контроля над профилактикой и мерами борьбы с огнем в РСФСР в 1918-1919 годах.

Ключевые слова: пожарная безопасность, пожарные дружины, противопожарные мероприятия, профилактика.

The some very important questions of prerequisites construction soviet system of fire safety in Ukraine in 1918-1919 years are considered in the article. In the article also investigated some individual aspects of the state regulation and control for maintenance check-up and steps struggle with fire in RSFSR in 1918-1919.

The key words: fire safety, fire brigades, fire-prevention arrangements, maintenance check-up.

Постановка проблеми. В даній статті розглядаються проблеми передумов становлення системи боротьби з пожежами в УСРР наприкінці другого десятиріччя ХХ століття. Дані питання безперечно є науково актуальними і можуть стати у пригоді при вирішенні сучасних проблем пожежної безпеки України, спираючись на певний історичний досвід.

Аналіз актуальних досліджень. Слід зазначити, що питання передумов формування системи пожежної безпеки в Україні у період з 1918 по 1919 рік не знайшли належного відображення у науковій літературі. Сучасні дослідники приділяють увагу питанням діяльності пожежних формувань у Наддніпрянській Україні, протипожежної діяльності земств Лівобережної України, протипожежній діяльності органів місцевого самоуправління в Південній Україні. Дані дослідження є безумовно ґрунтовними та актуальними. Проте хронологічні межі даних досліджень таких науковців, як Козинець О.В.[3], Стащенко С.Ш. [7], Тараненко С.П. [8] не охоплюють період з 1918 по 1919 рік.

Роботи таких авторів, як Глєбова І.Н. [1], Назаров Ю.А. [4], Петрушенко М. [5], Замостьєв А. [2] торкаються питань передумов формування радянської системи пожежної безпеки, проте є, певним чином, заідеологізованими.

Мета статті визначається актуальністю обраної проблематики й полягає у дослідженні проблем передумов формування нової радянської системи пожежної безпеки в Україні наприкінці та після завершення громадянської війни.

Виклад основного матеріалу. У дореволюційний період територія України значно потерпала від пожеж різних масштабів. За деякими підрахунками збитки народного господарства на наших землях могли складати від 500 до 700 мільйонів карбованців на рік [5, с. 8].

Система пожежної безпеки в містах, а особливо в селах перебувала на незадовільному рівні. Причиною великих та спустошуючих пожарів була економічна відсталість регіонів та недостатній рівень державного надзору за

системою пожежної безпеки. Будинки у містах та селах були побудовані, переважним чином з дерева, криті були соломною, дранкою чи очеретом. Пожежні дружини погано забезпечувалися необхідним пожежним реманентом. Хоча і функціонували місцями добровільні та спеціально сформовані пожежні дружини, проте рівень пожежної безпеки був дуже низьким. У Київській губернії, наприклад, у 1913 році налічувалося 2 тисячі 460 великих пожеж. В місті Одеса у 1913 році нарахували 374 пожежі, у 1914 – 311, у 1915 – 244, у 1916 – 246, у 1917 – 416 пожеж [2, с. 5].

Революція, а також громадянська війна остаточно зруйнували систему пожежної охорони в Україні та інших республіках. Однак території вже колишньої Російської імперії продовжували потерпати від пожеж. Радянська влада, розуміючи важливість створення ефективної системи пожежної безпеки почала видавати ряд декретів, які повинні були покращити ситуацію в даному напрямі. Згідно першого законодавчого акту у цій галузі – декрету Ради Народних Комісарів РСФРР від 17 квітня 1918 року «Об организации государственных мер борьбы с огнем» було окреслено нові ефективні шляхи боротьби з пожежною небезпекою.

Великий внесок у розробку цього законопроекту зробив Марк Тимофійович Єлізаров, якому було доручено зробити аналіз стану справ у пожежній галузі. Єлізаров у доповіді Раді Народних Комісарів наголосив на величезній шкоді, яку завдають господарству республіки пожежі. При чому зауважувалося, що багатомільйонні збитки господарства держави, які були підраховані органами статистики, не є остаточними. Колосальними стали опосередковані збитки держави від вогняного лиха, що проявлялися у зупинці господарчої діяльності, відволікання величезної маси робітників на відновлення підприємств тощо.

Єлізаров проаналізував основні причини виникнення пожеж. До них він відніс: відсутність обов'язкових протипожежних нормативів, ефективного керівництва та спеціального державного органу протипожежного надзору, брак фахівців та спеціальних протипожежних засобів і реманенту [4, с. 17]. Окрім Єлізарова М.Т., у розробці декрету приймали участь голова Правління Всеросійської професійної спілки та завідувач Петроградськими курсами пожежних техніків Яворівський П.К., член правління Всеросійської спілки пожежних та страхових діячів Федотов Н.Т., голова правління Російського союзу спілок взаємного від вогню страхування Яічков К.М.. Раднарком РСФРР докладно дослідивши та обговоривши положення декрету прийняв з поправками даний документ. При чому особисті поправки вносив голова Ради Народних Комісарів В.І. Ульянов (Ленін).

Так, зокрема в цьому історичному документі зазначалося: “1. В целях ограждения народного достояния Российской Советской Федеративной Республики от пожарных бедствий и для высшего руководства, объединения, направления и развития мероприятий по борьбе с огнем, учреждается Пожарный Совет, под председательством Главного комиссара по делам страхования, должности которого присваивается наименование: Главный комиссар по делам страхования и борьбы с огнем. 2. Ведению Пожарного Совета подлежат все вообще дела по изысканию и применению как

предупредительных, так и оборонительных мер борьбы с пожарным бедствием” [6, с. 2]. Як бачимо спеціально створена Пожежна Рада повинна була координувати всі питання, що торкалися проблеми пожежної безпеки в республіці, в тому числі мала контролювати попередній розгляд та розробку законодавчих актів з пожежної справи. А особа Головного комісару зі справ страхування та боротьби з вогнем, взагалі ставала однією з найважливіших в республіці, оскільки згідно пункту XXII цього ж декрету організація відділів Пожежної Ради, формування остаточного складу цих установ, визначення комплексу їх прав та обов’язків, призначення окладів грошового утримання для співробітників Ради, а також питання загального впровадження даного законодавчого акту, покладалися на зазначену посадову особу [5, с. 9].

Окрім того в документі було наголошено на необхідному подальшому розвитку пожежного законодавства, зроблено акцент на посиленні засобів попередження пожеж, плануванні поселень та вогнестійкому будівництві, водопостачанні та розвитку добровільних пожежних організацій. Окремо було поставлено питання про підготовку кваліфікованих кадрів та прогресивні науково-технічні розробки в пожежній галузі. Пропонувалося вести ретельні дослідження причин виникнення пожеж та впроваджувати єдину статистичну систему підрахунків кількості пожеж та збитків, які ті наносять народному господарству. Особливо ставився акцент на необхідності участі місцевих Рад у вирішенні питань пожежної охорони. Слід зауважити, що вперше в цьому документі була намічена планова система профілактичних заходів державного нагляду за системою пожежної безпеки в країні.

Цей документ мав дуже важливе значення у подальшому для розвитку системи боротьби з пожежами в радянській Україні 1920-х років, оскільки тоді були закладені головні принципи її побудови, окреслені пріоритетні шляхи розвитку. Цей декрет, а також інші законодавчі та нормативні акти Російської республіки були визнані та прийняті до впровадження на всій території УСРР Всеукраїнським революційним комітетом вже 27 січня 1920 року [5, с.12]. Хоча українське керівництво прийняла лише декрети, що стосувалися військової, продовольчої, фінансової та господарської сфери.

Також згідно положень декрету “Об организации государственных мер борьбы с огнем” у 1918 році були прийняті обов’язкові постанови про протипожежну охорону заводів та фабрик, введено в дію положення про організацію протипожежного надзору, розроблений проект пожежної дослідної станції; був створений окремий фонд для отримання позик та допомоги на протипожежні заходи [2, с. 8].

Наприкінці 1918 року Раднарком РСФРР приймає новий декрет “Об организации страхового дела в Российской республике”. Згідно даного документу у зв’язку з утворенням Вищої Ради Народного Господарства (ВРНГ) Пожежна Рада та Головний комісар зі справ страхування та боротьби з вогнем підпорядковувалися новоствореній установі. Було створено нову організацію в структурі ВРНГ – Пожежно-страховий відділ ВРНГ. 20 травня 1919 року ВРНГ приймає постанову “Об управлении пожарным и страховым

делом РСФСР”. В ній, зокрема, підкреслювалося, що Пожежно-страховий відділ ВРНГ, на котрий покладалося загальне керівництво над пожежною та страховою справою в республіці, розробляє та здійснює через відповідні державні органи заходи загальнодержавного характеру в сфері профілактики та боротьби з пожежами, в тому числі з вогнестійкого будівництва та планування поселень. У функції Пожежно-страхового відділу входило також визначення потреб у пожежній техніці, її розподіл та облік, видача позик на протипожежні заходи, вирішення спірних питань між профільними організаціями та установами, видання обов’язкових постанов загального значення, ведення загальнодержавної пожежної статистики. Фактично Пожежно-страховий відділ ВРНГ дублював функції Пожежної Ради, але ефективність боротьби з пожежами вийшла на новий рівень завдяки кращому контролю з боку Вищої Ради Народного Господарства.

Цією ж постановою визначались функції губернських та повітових пожежних органів. В 12 статті положення передбачалося, що кошти на утримання місцевих міських та сільських пожежних дружин повинні були видаватися з місцевих бюджетів. Ця стаття була змінена спеціальною постановою ВРНГ від 3 листопада 1919 року. Так, зокрема, зазначалося - “Во изменение Положения об управлении пожарным и страховым делом РСФСР Президиум Высшего Совета Народного Хозяйства постановляет статью 12 указанного Положения изменить следующим образом: Государство принимает участие в расходах на организацию и содержание пожарной охраны на местах в пределах минимальных норм, устанавливаемых Высшим Советом Народного Хозяйства по Пожарно-страховому отделу, в виде ассигнований единовременных – на организацию пожарной охраны и ежегодных – на полное или частичное содержание ее. Указанные ассигнования отпускаются в распоряжение Высшего Совета Народного Хозяйства по Пожарно-страховому отделу” [4, с. 23]. Центральні органи управління перекладали основний фінансовий тягар боротьби з пожежами на регіональні органи, це призводило до погіршення стану пожежної безпеки на місцях, оскільки місцеві бюджети не наповнювалися належним чином. До справ захисту територій від пожеж активно залучалося населення, як добровільно, так і примусово у вигляді створення добровільних пожежних дружин, різного роду податків та повинностей на боротьбу з вогнем. Дана практика була сприйнята українським керівництвом на початку 1920-х років практично повністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що розвиток теорії та практики системи пожежної безпеки в російській радянській республіці мав великий вплив на формування структури системи пожежної безпеки в УСРР 1920-х років. Українське керівництво затверджувало російські декрети для впровадження на своїй території. Таким чином, можна сказати, що законодавчі акти прийняті Раднаркомом РСФРР у 1918–1919 роках стали підґрунтям для створення системи боротьби з вогнем в УСРР у 1920-ті роки. У подальшому науково перспективним є

безпосередній аналіз системи пожежної безпеки в УСРР в період нової економічної політики.

Список літератури: 1. *Глебова И.Н.* Испытание огнем: Очерк истории Харьковской пожарной охраны / И.Н. Глебова. – Харків: Прапор, 1991. – 125 с. 2. *Замостьев А.* Бойцы огненного фронта / Пособие для докладчиков о 40-й годовщине Советской пожарной охраны / А. Замостьев. – К.: Издательский отдел Укрگیпросельстроя, 1958. – 28 с. 3. *Козинець О.В.* Діяльність добровільних пожежних формувань у Наддніпрянській Україні у II половині 19 – на початку 20 століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О.В. Козинець. – Миколаїв, 2010. – 20 с. 4. *Назаров Ю.А.* Бойцы огненного фронта / Ю.А. Назаров. – М.: Стройиздат, 1980. – 121 с. 5. *Перетнемо дорогу вогню.* – К.: Молодь, 1964. – 146 с. 6. *Сорок лет пожарной охраны СССР (1918-1958).* Специальный выпуск Управления пожарной охраны МВД Белорусской ССР и совета Белорусского добровольческого пожарного общества. – Минск: Звезда, 1958. – 18 с. 7. *Сташенко С.І.* Протипожежна діяльність земств Лівобережної України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / С.І. Сташенко. – Черкаси, 2004. – 20 с. 8. *Тараненко С.П.* Протипожежна діяльність органів місцевого управління в Південній Україні у II половині 19 – на початку 20 століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / С.П. Тараненко. – Черкаси, 2007. – 20 с.

Поступила в редколегію 13.03.12